

Medicīnas grāmatniecība Latvijā un Baltijā 1990.–2010. gadā

Pēteris Apinis, Juris Salaks, Velta Pozņaka

Latviešu medicīnas attīstībā rakstītam vārdam vēsturiski ir ļoti liela nozīme. Pirmkārt, tas ir tālab, lai saglabātu pilnvērtīgu un labskanīgu profesionālo medicīnas valodu ar latviešu terminiem un internacionālu, uz pierādījumiem balstītu medicīnisku domāšanu. Otrkārt, dzimtajā valodā cilvēkam jebkuru mācību vielu ir vienkāršāk apgūt, bet latviešiem laikmetu griežos vairākkārt nācies mainīt prioritāro svešvalodu atkarībā no politiskās konjunktūras – prioritāra bijusi vācu, krievu vai angļu valoda, bet cilvēkiem gados, kā zināms, jaunu valodu profesionālā līmenī apgūt nav viegli. Tālab latviešu valodai medicīnas apmācībā un mūžizglītībā īpaša nozīme bija 20. gs. 50. un 90. gados, kad ienāca literatūra citā svešvalodā. Treškārt, nacionālas medicīnas grāmatas ir nozīmīgs nācijas izdzīvošanas un attīstības rādītājs, gluži kā nacionālā mūzika vai nacionālais teātris.

Pētījuma mērķis un metode. Vēsturiskās konsekvences un medicīnas publikāciju attīstība

No globālā viedokļa veselības aprūpes sistēmas nepatīkamākie notikumi pasaulē saistāmi ar bijušās Padomju Savienības sabrukumu. Lielvalsts teritorija sadalījās neatkarīgās un mazāk neatkarīgās valstīs, un visas kā viena tika konfrontētas ar ekonomisku sabrukumu, lielu bezdarbu, sociālu nevienlīdzību. Individuāli un valstiski tas izpaudās kā depresija, alkoholisms, ģimenes nestabilitāte, stresa determinētas slimības, kā arī liels sirds un asinsvadu slimību izraisīts nāves gadījumu skaits, liels pašnāvību un nelaimes gadījumu skaits. Pasaules literatūrā pat parādījās jēdziens 'pārejas laika zaudējumi'. Bez tam šo valstu ekonomika sāka strauji attīstīties pēc Rietumu parauga, kas izpaudās nesabalansētā fiskālā un finansiālā rīcībā. Lielo uzņēmumu privatizācija radīja jaunu eliti, kuras sākotnējā attīstības stratēģija gāja rokrokā ar korupciju un maļozu metožu pielietošanu. Sabiedrības noslāņošanās radīja bezcerību un nolemtību sabiedrībā un sabiedrības veselības stāvokļa pasliktināšanos. Visa jauno, neatkarīgo valstu attīstība

balstījās uz privatizāciju un kreditēšanu. Diezgan sarežģītos finansiālos apstākļos naudas plūsma bija nepamatota, necaurspīdīga un ar korupcijas iezīmēm. Valsts un pašvaldību finanšu plūsma nereti tika tērēta vajadzīgos, bet atbilstoši ekonomikai pārsteidzīgos pirkumos un iegādēs. Medicīnā tas izpaudās jaunu, ultramodernu diagnostikas un ārstniecības aparāturu iegādē, dārgu medikamentu ordinēšanā, jaunu slimnīcu celtniecībā, vienlaikus saglabājot tradicionālu medicīnas infrastruktūru, nenovērtētu medicīnas profesionāļu darbu. Rezultātā šo valstu ekonomika laiku pa laikam nonāca krīzes situācijās, kas allaž līdzī nesa ietekmi uz medicīnas attīstību.

Šis ieskats ir autoru pamatojums viedoklim, ka Latviju nevar skatīt izolēti no Austrumeiropas, bet īpaši no Baltijas. Jānorāda, ka pētījums veikts valsts ekonomikas lejupeļsmes laikā 2009. un 2010. gadā. Šo posmu raksturo globalizācijas ļaunākais – krīzes iespāids uz veselības aprūpi, kā arī medicīnas izglītību un zinātni.

Trīs globalizācijas pamatnostādnes – tirgus sacensības gars, privatizācija un konkurence – ir ienākušas medicīnā kā komercializācija. Līdz ar to ir apdraudētas tādas vispār nacionālas vērtības kā veselības politika (nevienam nav laika nodarboties ar prevenciju un profilaksi), solidaritāte un vienādas iespējas saņemt kvalitatīvu medicīnisku palīdzību. Valsts un pat visas Austrumeiropas mērogā netiek izprasts klasiskais uzstādījums veselības politikai, ka valsts vienīgais uzdevums ir panākt, lai cilvēks dzīvotu ilgāk, kvalitatīvāk un veselīgāk. Patiesībā tās ir tādas vienkāršas un saprotamas lietas: veselīgs pilnvērtīgs uzturs, tīrs ūdens, sanitārās sistēmas, labi dzīves apstākļi, stabili ienākumi un stabila sociālā nodrošinātība, kara, križu un teroraktu neesamība.

Pēdējais laikmeta raksturojums šā pētījuma sakarā ir jaunas iespējas informācijas aprītē. 20. gs. deviņdesmitajos un 21. gs. pirmajos desmit gados līdz ar interneta attīstību ir radikāli mainījusies informācijas pieejamība. Globalizācija ļauj cilvēkiem iegūt jebkuru pasaules mācību literatūru internetā dažu minūšu laikā, gandrīz visu starptautisko medicīnas kongresu materiāli ir atrodamī globālajā tīmeklī. Gluži tāpat neierobežotas ir kontakta un konsultāciju iespējas, – nav grūti palūgt konsultāciju vai nodoties telemedicīnai.

Padomju Savienības sabrukuma sekas spīgti izpaudās grāmatniecības jomā. Latvijas medicīnas bibliotēkas vairs nesaņēma obligāto eksemplāru no Maskavas. Krievu valodā iznākošās zinātniskā satura grāmatas, kuras tika izdotas Krievijas pilsētās, vairs nebija pieejamas. Grāmatu galdus pārpludināja lubu literatūra.

Pētījums ir tapis kā uzstādījums Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja izstādei "Medicīnas grāmatas Latvijā 1990–2010". Pētījuma mērķis ir analizēt Latvijas medicīnas grāmatniecību 20. gs. deviņdesmitajos un 21. gs. pirmajos desmit gados, proti, visjaunāko laiku vēsturē, t. i., atjaunotās brīvvalsts laikā. Par atskaites punktu ņemts 1990. gads kā Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas gads – 1990. gada 4. maija kontekstā. Šis ir ļoti interesants laika posms Latvijas valsts un medicīnas vēsturē, ļoti straujas attīstības laiks. Latvijas mediķi un pacienti pat lāgā neatceras iekārtas un medikamentus, ar kādiem cilvēki tika ārstēti tolaik – pirms

20 gadiem. Ja uzskatām, ka stāvoklis medicīnā atspoguļo stāvokli valstī – gan uzplaukuma, gan krīzes kontekstā, gan sasniegumos, gan kļūdās, tad rakstīts vārds medicīnā ir medicīnas kvalitātes mērs.

Statistikas ziņas par Latvijā un Lietuvā izdotajām grāmatām medicīnas un veselības aizsardzības nozarē (1990–2008/2009)

Gads	Latvija*		Lietuva**	
	Grāmatas, brošūras	t. sk. oriģinālizdevumi	Grāmatas, brošūras	t. sk farmācija, farmakoloģija
1990	70		44	16
1991	54	46	51	19
1992	56	48	81	32
1993	61	57	69	19
1994	32	28	71	22
1995	47	33	116	35
1996	61	44	152	44
1997	66	50	193	71
1998	67	48	169	59
1999	92	76	215	69
2000	98	65	174	56
2001	92	50	156	38
2002	80	50	130	76
2003	105	78	123	46
2004	99	70	192	63
2005	80	57	169	103
2006	89	52	201	111
2007	80	61	259	157
2008	130	89	407	189
2009 ****	76	50	145	91

* Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūta dati

** Kaunās Medicīnas Universitātes bibliotēkas dati

*** 1995. g. dati no Preses statistikas nodaļas elektroniskās datu bāzes

**** 2009. g. Latvijā minētais skaitlis ietver apkopojumu par medicīnas un veselības literatūru līdz 2009. gada oktobra beigām

Pētījums balstās uz Latvijas Nacionālās bibliotēkas monogrāfiju un turpinājumu izdevumu datu bāzes ziņām un Bibliogrāfijas institūta datiem. Grāmatas, kas nav ienākušas šīs bibliotēkas fondos, nav iekļautas pētījumā. Pētījuma veikšanas laikā katalogā nebija iespējas nodalīt zinātnisko literatūru medicīnā no literatūras

par veselības jautājumiem plašam lasītāju lokam. Bibliotēkās lietotā klasifikācijas sistēma neļāva zinātnisko literatūru nodalīt no plašam lasītāju lokam paredzētās literatūras. Tādējādi medicīnas, sabiedrības veselības un tautas veselības izglītības izdevumi statistikā parādās vienuviet, un kā medicīnas literatūra tiek indeksēti pseidozinātniski izdevumi par netradicionālo medicīnu, dažāda veida masāžām, dziedniecību, psihoterapiju, kā arī dažādu reliģisku struktūru izdevumi par veselību saistībā ar teoloģiju. Lai gan autori jau sākotnēji bija atteikušies no vēlmes analizēt arī tautas izglītošanas veselības literatūru, ar to nācās saskarties. Bija diezgan grūti diferencēt – vai izglītības grāmatas pirmajā palīdzībā ir medicīniska vai tautas izglītības sastāvdaļa, tāpat sarakstā atstājām grāmatas par ārstniecības augiem, ko galvenokārt lieto nemediķi, kā arī daļu literatūras par ārstniecisko vingrošanu. Diezgan sarežģīti bija noteikt – vai tulkojumi par ajūrvēdu, akupunktūru, akupresūru, elpošanas vingrinājumiem, pareizu uzturu ir vai nav medicīniski izdevumi, jo tie visi bija bibliogrāfiski šifrēti kā medicīniska rakstura materiāli, bet lielākoties zem šā šifra bija slēpta komercklasāmviela vecāka gadagājuma lasītājām bez medicīniskām priekšzināšanām. Pētījumā liela nozīme ir autoru subjektīvajam viedoklim.

Pētījumā izmantoti Kauņas Medicīnas Universitātes bibliotēkas un Tartu Informācijas centra bibliotēkas dati.

Sākot pētījumu, pievērsāmies jēdzienam – rakstīta informācija par medicīnu un sabiedrības veselību, kā arī par veselību veicinošo literatūru visplašākajā nozīmē. Šajā jomā autori nonāca pie secinājuma, ka lielāko rakstītā medicīnas un veselības vārda devumu latviešu valodā sniedzis profesors Ilmārs Lazovskis. Viņa mūža lielākais devums patiesībā ir ne vien unikālās grāmatas "Klīniskie simptomi un sindromi" [61], "Iekšķīgās slimības" [41], bet arī viņa daudzskaitlīgās publikācijas sabiedrības veselībā. 20. gs. septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi Latvijā kā sabiedrības veselības veiksme gadi iezīmējas ne tikai ar Vilhelma Kaņepa centieniem uzcelt lielas slimnīcas, poliklīnikas, ātrās palīdzības stacijas, kā arī izveidot KOSMONu, bet arī ar Ilmāra Lazovska, Edgara Upiša, Viktora Kalnbērza, Anitas Andrejevas un citu kolēģu publikācijām žurnālā "Veselība", dienas laikrakstos, kā arī veselības izdevumos – brošūrās un grāmatās.

Periodiskie izdevumi

Pašreiz veselības žurnālu Latvijā ir daudz, bet tautas veselības izglītošanā tiem ir daudz mazāka loma. Salīdzinot 20. gs. septiņdesmitos un astoņdesmitos gadus Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, var secināt, ka Latvija bija vienīgā, kurā neiznāca profesionāls ārstu žurnāls nacionālajā valodā, bet visādi citādi visas trīs republikas attīstījās līdzīgi, visas iznāca centralizēti pasūtīnātas mācību grāmatas un monogrāfijas, galvenokārt krievu valodā. Tiesa, Lietuvā galvenokārt divu augstskolu sāncensības dēļ mācību grāmatu skaits bija lielāks, bet proporcionāli lielāka daļa monogrāfiju iznāca lietuviešu valodā.

Situācija reāli mainījās 1989. gadā, kad līdz ar Pirmo Vispasaules latviešu ārstu kongresu Latvijā sāka iznākt profesionāli informatīvs medicīnas žurnāls "Latvijas

Ārsts", bet visās Baltijas valstīs kļuva moderni (varbūt – patriotiski) medicīnas tekstus rakstīt valsts valodā. Līdz ar šo atziņu mums nācās paplašināt savu pētījumu par rakstītu vārdu medicīnas žurnālos.

Vienīgais citējamais žurnāls Baltijā ir "*Medicina*", kas iznāk Kauņā un ko kopā izdod Lietuvas Ārstu biedrība, Kauņas Universitāte un Viļņas Universitāte. Žurnāls iznāk kopš 1920. gada bez pārtraukumiem lietuviešu valodā. Kopš 2000. gada žurnālā tiek publicēti raksti galvenokārt angļu valodā. Pašreiz attiecība ir 2/3 angļu valodā un 1/3 lietuviešu valodā. Pēc žurnāla galvenā redaktora Kauņas Universitātes Normālās un patoloģiskās fizioloģijas katedras vadītāja Edgara Stankēviča teiktā, 2011. gadā no žurnāla lietuviešu valoda izzudīs vispār. Tas nozīmē, ka lietuvieši ziedoja savu vienīgo vispār nacionālo žurnālu "*Medicina*" lietuviešu valodā, lai iegūtu citējamu žurnālu. Žurnāla citējamība tika panākta, iesaistot visus Lietuvas izcelsmes profesorus ASV un Kanādā, no kuriem daudziem bija personīgi kontakti citējamības iegūšanai.

Lietuvā vēl iznāk 12 dažādi žurnāli speciālistiem lietuviešu valodā ar dažādu regularitāti (2–6 reizes gadā). Lietuvā neregulāri iznāk arī nosacīti citējams zobārstniecības žurnāls angļu valodā.

Dažādos indeksos un bibliotēku resursos tiek citēti vēl 6 lietuviešu žurnāli angļu valodā, bet realitātē tos atzīst tikai Lietuvas Zinātņu akadēmija.

Latvijas ķirurģijas žurnāls "*Acta Chirurgica Latviensis*" tiek izdots katru gadu kopš 2001. gada. Žurnāla izdevēji: Latvijas Ķirurgu asociācija, Latvijas Bērnu ķirurgu asociācija, Rīgas Stradiņa universitāte. Līdz šim iznākuši 7 žurnāla numuri. Žurnāls pēc daudziem kritērijiem atbilst citējama žurnāla statusam, izņemot nepietiekamu izdevumu skaitu.

Kā medicīniski vēsturisku rakstu publikācijas vieta ir citējams žurnāls "*Acta Medico-Historica Rigensia*" [1]. Rakstu krājumu izdod Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs.

Nozīmīgi izdevumi ar Latvijas Zinātņu akadēmijas citējamību ir Rīgas Stradiņa universitātes Raksti un Zinātņu akadēmijas raksti latviešu un angļu valodā. Tomēr starptautiskos citējamības indeksos šos rakstu krājumus pagaidām nav izvēlies izvietot.

Igaunijā vienīgais medicīnas izdevums ir "*Eesti Arst*", kas iznāk igauņu valodā 12 reizes gadā, ir atzīts par citējamu Igaunijas Zinātņu akadēmijā. Vēl Igaunijā lokālai citējamībai izmanto Tartu Universitātes rakstu krājumu.

Latvijā vienīgais no farmācijas industrijas neatkarīgais izdevums ir "Latvijas Ārsts", kas iznāk 11 reizes gadā. Žurnālā apmēram 3/4 rakstu atbilst zinātniska raksta līmenim.

Bez tam Latvijā iznāk zāļu firmas MEPHA dibināts un no tās tieši finansiāli atkarīgs žurnāls "*Doctus*", kas nav uzskatāms par medicīnisku izdevumu tiešā nozīmē tā atkarības no farmācijas industrijas dēļ. Kopš 1990. gada Latvijā ir iznākuši arī citi žurnāli ar pretenziju uz vispār nacionāliem medicīnas žurnāliem "Jums, kolēģi", "Latvijas Ārstu žurnāls", "Ginekoloģija un dzemdniecība", taču tie darbojušies īslaicīgi.

Jāmin arī fakts, ka visās Baltijas valstīs diezgan aktīvi tiek izdoti tautas veselības žurnāli: Lietuvā – 6, Latvijā – 3, Igaunijā – 2. Nereti grūti noteikt, kurš no šiem žurnāliem ir patiesi uz veselību vērsts; autori Latvijā par tādiem noteica žurnālus "Ievas Veselība", "Veselība", "36,6", jo visos pārējos, kas pretendē uz veselību veicināšanas izdevuma statusu, pārlietu liels ir šarlatānisms, dziednieku ideju un dažādu zāļu vai uztura bagātinātāju reklāmas iespāids.

Lai pārliecinātos par Latvijas medicīnas zinātnes aktivitāti Baltijas kontekstā, būtiski ir novērtēt citējamu medicīnas rakstu skaitu. Salīdzinot Baltijas valstis, reāli citējams medicīnas žurnāls ir tikai lietuviešiem, bet visvairāk starptautiski citējamu publikāciju – igauņiem (parasti grupā kopā ar somiem vai zviedriem). Latvieši šajā jomā atpaliek.

Pēc profesora Mārča Auziņa 2009. gada datiem starptautiski citējamu rakstu skaits Baltijas valstīs ir atšķirīgs: Lietuvā – vairāk nekā 1400, Igaunijā ap 1000, bet Latvijā – ap 400 gadā. Pēc paplašinātās SCI, kā arī SSCI un A&HCI datubāzes visvairāk citētie Latvijas medicīnas zinātnieki bija A. Ērglis (48 publikācijas), U. Kalniņš (37), S. Jēgere (24), I. Narbutė (23), I. Kalviņš (21), S. Kuzņecovs (20), P. Pumpēns (20), G. Latkovskis (19), R. Muceniece (19), V. Pīrāgs (19). No 2003. līdz 2009. gadam starptautiski citējamās žurnālos publicēti 373 medicīniski raksti no Latvijas, bet starptautiski citējamās publikācijas bijušas 505. Vēl kāds nepatīkams salīdzinājums Latvijai – no 1996. līdz 2007. gadam h jeb Hirša indekss, ko aprēķina no publikāciju skaita un to citēšanas biežuma, igauņiem bijis 46, lietuviešiem – 37, latviešiem – 28. Šos skaitļus mēs analizējam kontekstā ar faktu, ka medicīnas grāmatniecībā Latvijā daudzkārt pārsniedz Lietuvu un Igauniju.

Pētījuma galvenais mērķis bija analizēt Latvijas grāmatniecību no 1990. līdz 2010. gadam. Pētot grāmatniecību Baltijas valstīs, par grāmatu uzskatījām izdevumu, kam bija ne mazāk nekā 48 lappuses + vāks jeb 50 lappuses iesietā sējumā. Tas ļāva no šī saraksta izņemt autoreferātus, kā arī lielu daļu mācību materiālu. Salīdzinot bibliogrāfiski grāmatniecību Latvijā, Lietuvā un Igaunijā pēc šādiem kritērijiem, izrādījās, ka Latvija pēc izdoto medicīnas grāmatu skaita divkārt apsteidz savas kaimiņvalstis, pat kopā ņemtas.

Tomēr bibliogrāfisks pētījums bija ļoti sarežģīts un tam bija virkne nepilnību. Pirmkārt, tamdēļ, ka atšķirīgās nacionālās likumdošanas dēļ lietuvieši uzsvāru pēdējos 10 gados bija likuši nevis uz nacionālu medicīnas zinātnes vai mācību grāmatām, bet gan vadlinijām, kuras mēs nebijām plānojuši ieskaitīt grāmatu kategorijā, kas parasti pārsniedz noteiktās 50 lappuses. Tā 2008. gadā lietuvieši pediatrijā izdevuši 30 vadliniju, bet kopā – vairāk nekā 100 vadliniju, kuras Lietuvā turklāt tiek regulāri izdotas atkārtoti papildinātos izdevumos.

Pētījumu ievērojami sarežģīja tas, ka 20. gs. 90. gados daļa medicīnisku grāmatu vispār netika bibliogrāfiski indeksētas, piemēram, Latvijas Ārstu biedrības dibinātā Medicīnas zinātnes un farmācijas centra izdevumi uz 2. Pasaules Latviešu Ārstu kongresa laiku netika indeksēti, tādēļ šo izdevumu praktiski nav arī bibliotēkās. Tas galvenokārt norāda uz to, ka 90. gados grāmatniecībā ienāca cilvēki bez

priekšzināšanām, taču pārstāja aktīvi darboties izdevniecības, kas līdz 1990. gadam izdevējdarbībai saņēma naudu no valsts budžeta.

Toties pētījumā pilnībā atstājām visas medicīnas vēsturei veltītas grāmatas, kuru vidū ir atmiņu apercerējumi par izciliem latviešu ārstiem (galvenokārt docenta Platkāja redakcijā) vai apraksti par slimnīcām, sākot ar profesores Daces Baltiņas pētījumu par vēža slimnīcu, un reklāmiska rakstura grāmatām, kur vēsture vairāk kalpo slimnīcas vai medicīnas iestādes jubilejas gadu sasniegumu izcelšanai.

Trešā sadaļa, kas radīja īpašu piepūli, bija diferencēt tulkojumus, kas formāli paredzēti māsu vai vidējā medicīniskā personāla izglītošanai, bet nereti bija slēpta Eiropas vai dažādu fondu naudas veiksmīga apguve.

Darba gaitā autori aptaujāja izdevējus, lai noskaidrotu, kas ir viņus rosinājis organizēt medicīnas grāmatu izdošanu latviešu valodā. Apkopojot šos viedokļus, izrādījās, ka, pirmkārt, medicīnas grāmatas latviešu valodā izdodamas mācīšanās iespēju atšķirību dēļ. Ja mēs vēlamies, lai jaunie ārsti pilnībā saprastu uzrakstīto tekstu, valsts interesēs ir viņus apgādāt ar informāciju dzimtajā valodā. Atbilstoši pasaules pieredzei cilvēks dzimtajā valodā izlasīto saprot par 100%, pirmajā svešvalodā par 80%, otrajā svešvalodā par 50%. Tas attiecas vai nu uz vielas uztveres pilnību, vai lasīšanas ātrumu, kas šādā gadījumā korelē apgriezti proporcionāli. Tā kā latviešu valodā pēdējos divdesmit gados mācību grāmatas ir uzrakstītas gandrīz visās galvenajās specialitātēs, Latvijas veselības aizsardzības organizatori var rēķināties ar labu apmācības kvalitāti studentiem un pēcdiploma izglītības speciālistiem.

Bez tam pašreiz dominē uzskats, ka oriģinālīteratūra ir labāka par tulkojumu. Pasaules pedagoģijas zinātniskajā literatūrā atrodams viedoklis, ka valodas uzbūves dēļ labākas ir mācību grāmatas, kas rakstītas dzimtajā valodā, nevis tulkotas. Ja latviešu valodā mums ir viens vārds 'milēt', tad grieķu valodā ir 21 šāds vārds, kas izsaka nedaudz atšķirīgas nozīmes.

Otrkārt, oriģinālgrāmatām latviešu valodā ir nenovērtējama nozīme, jo tās saglabā dzīvu darba valodu. Tajās nozarēs, kur grāmatas latviešu valodā neiznāk (vai rākās inženierzinātnēs), darba valodā ir daudz svešvārdu un tā saucamo slengu.

Treškārt, izdot medicīnas grāmatas latviešu valodā ir relatīvi viegli, jo mums ir ne tikai kvalitatīva medicīniska latviešu valoda, bet izcili latviešu valodas medicīnas redaktori, kas izauguši galvenokārt no filoloģu vidus (Jānis Loja, Andrejs Senkāns), bet arī no ārstu vidus (Janīna Danusēviča, Ieva Gunne, Maija Šetlere, Māris Baltiņš). Kā ļoti nozīmīgs aspekts minams arī tas, ka pēdējos divdesmit gados izdotas vairākas terminoloģijas vārdnīcas, protams, sākot ar Kristapa Rudziša "*Terminologia Medica*" atkārtoto un paplašināto izdevumu Andreja Senkāna redakcijā [91]. Šeit jāmin arī Bronislavas Kalniņas biomehānikas terminu mācību vārdnīca [43] un Rūtas Viņķeles medicīnas svešvārdu vārdnīca [109].

Šis garais ievads zināmā mērā atspoguļo atklāsmes un problēmas, kas rodas, pārskatot latviešu, lietuviešu un igauņu medicīnas grāmatu bibliogrāfiju. Pār-lūkojot aptuveni 200 dažādu grāmatu, pēc šīs caurskates pāri palika aptuveni

50 grāmatu gadā. Lietuvā šis skaitlis bija lielāks, bet pēc caurskates pāri palika 25, un nesaprotams skaitlis farmācijas un zāļu grāmatu (piemēram, 2008. gadā lietuvišu valodā iznāca 187, bet 2009. gadā – 91 zāļu grāmatas, galvenokārt vienas zāļu kompānijas izdevumi par savām zālēm). Igaunijem šajos 20 gados kopumā bija 12 oriģinālgrāmatu cietajā iesējumā un 10 tulkojumu no somu valodas.

Latvijas medicīnas grāmatniecība laikposmā no 1990. līdz 2010. gadam vēsturiskā griezumā

Skatoties uz Latvijas grāmatu pēdējo divdesmit gadu vēsturiskā griezumā, mēs redzam, ka 1990. un 1991. gadā vēl iznāca diezgan daudz medicīnas grāmatu no iepriekšējām iestrādēm, pēc tam to skaits saruka, bet tad strauji atjaunojās 1999. un 2000. gadā, bet īstu izdevējdarbības virsotni sasniedza 2005.–2008. gadā.

Latvijā iznākušās medicīnas grāmatas svešvalodās

Kā jau sākumā minēts, 1990. gadā vēl diezgan daudz grāmatu iznāca krievu valodā, to skaits pat pārsniedza latviešu valodā izdoto grāmatu skaitu – krievu valodā iznāca 18 oriģinālgrāmatas un 5 autoreferāti, bet latviešu valodā – tikai 17 grāmatas. Latvija varēja lepoties ar tādām krievu valodā iznākušajām grāmatām kā Янсон Х. А. *Ультразвуковые исследования трубчатых костей* [139], Элите М. Э. *Аллергические заболевания у птицеводов* [137], Ильинский И. М. *Патология почечных аллотрансплантатов* [129].

1991. gadā krievu valodā iznāca 15 grāmatas, 1992. gadā – 12, bet kopš 1993. gada vidēji 3–4 gadā, un galvenokārt tas bija profesora Džukandžijeva devums par protēzēm. Ievēribu pelna tādi izdevumi krievu valodā kā Ģ. Eniņas un G. Robules grāmata par ultrasonogrāfiju neuroangioloģijā [138], J. Lejas grāmata par pH-metriju [130], A. Valtnera grāmata par sfigmogrāfiju [127], A. Rubīna rokasgrāmatas dermatoveneroloģijā [132, 133], H. Voska sagatavotais mācību materiāls par balsta un kustību aparātu [128], J. Aivara mācību grāmata par muskuļu fizioloģiskajiem mehānismiem [135], I. Ebelas sagatavotais materiāls par zīdaiņu mākslīgo barošanu [136], A. Bļugera grāmata par vīrusu hepatītu B [126] un V. Šmita lekciju konsekti un uzdevumi tiesu psihiatrijā [135].

Šajā laikā posmā medicīnas grāmatas angļu valodā Latvijā ir iznākušas retāk. Galvenokārt tie ir dažādu konferenču, piemēram, dermatovenerologu vai morfoloģu raksti, kā arī dažādi informatīvi materiāli par Latvijas sabiedrības veselību, piemēram, psihisko veselību, bērnu mirstību u. c. Interesanti, ka grāmatu skaits 20. gs. 90. gados bija daudz lielāks nekā šajā gadu tūkstoši, – 1993. gadā 10 grāmatu, 1998. gadā – astoņas, bet šajā gadu tūkstoši – vidēji trīs gadā. No nozīmīgākajiem darbiem angļu valodā, kas izdoti Latvijā, jāmin V. Sosāra grāmata par kuņģa audzējiem [96] un E. Tragakes, Ģ. Briģa un J. Karaškēvicas "Veselības aprūpes sistēmas pārejas periodā" [103], kas vēlāk tika tulkota arī latviski.

Raksta autori uzskata par nepieciešamu dot nelielu iestarpinājumu ar atkāpi vēsturē. Latviešu autori diezgan reti ir radījuši grāmatas, kas būtu pārstaigājušas

pasauli un tulkotas dažādās valodās. Viens no tādiem autoriem ir 1853. gadā Jaunaucē dzimušais Ernsts Adolfs Gustavs Gotfrīds fon Štrimpels, kurš lielāko dzīves daļu pavadīja Vācijā, kur nomira 1925. gadā. Par viņa grāmatas *The Practice of Medicine* popularitāti liecina fakts, ka sešus gadus pēc viņa nāves iznāca grāmatas 30. izdevums [97].

20. gadsimta 50. gados pasauli iekaroja un daudzās valodās tika tulkota 1863. gadā dzimušā Paula Valdena ķīmijas vēstures grāmata [115], kas pirmoreiz tika izdota 1947. gadā.

Pēc tam latviešiem ir tikai divas grāmatas, kuras izdotas kā mācību un informatīvi līdzekļi daudzās pasaules valstīs un atzītas par mācību materiālu. Tāda ir Miķeļa Rolles mācību grāmata medicīniskajā mikrobioloģijā [85], kas iznāca 1949. gadā; tai ir 11 atkārtoti izdevumi un vēl joprojām zināma loma veterinārmedicīnas apmācībā.

Pašreiz vienīgā pasaulē aktuālā latviešu autora sarakstītā grāmata ir Stanforda universitātes ķirurģijas klīnikas vadītāja profesora Kristapa Zariņa (kopā ar Brūsu Gevercu) sarakstītais Asinsvadu ķirurģijas atlants [116]. Šo grāmatu ASV, Japāna, Ķīna un Dienvidkoreja bez izmaiņām pieņēma savu speciālistu – asinsvadu ķirurgu – apmācībai. Kristaps Zariņš to sarakstīja 1989. gadā; ASV ar papildinājumiem tā iznākusi vēl 3 reizes, tulkota 8 pasaules tautu valodās, arī latviešu valodā [117]. Latviešu valodā to tulkoja ārsts Mārcis Gediņš, rediģēja Paula Stradiņa Klīniskās slimnīcas mācību un zinātnes direktors profesors Dainis Krieviņš.

Ar medicīnu cieši saistīta, rakstīta ārstiem, bet patiesībā vienkāršākam lasītājam ir paredzēta Elkonoma Goldberga grāmata "Gudrības paradokss" [37]. Šo grāmatu pasaulē lasījuši jau vairāk nekā 700 000 cilvēku; tā uzskatāma par bestselleru.

Kā viena no nozīmīgākajām, pasaulē izmantotajām grāmatām būtu minama profesora Ilmāra Lazovska "Klīniskie simptomi un sindromi" [61]. Grāmata rakstīta latviešu, angļu un krievu valodā. Padomju Savienībā, vēlāk arī Krievijā, vairākkārt izdoti tās nelegāli (zagti) izdevumi (tikai krievu valodas daļa), bet Čehijā – korekts tulkojums.

Grāmatas latviešu valodā kopš 1993. gada – izdevējdarbības pārorientēšanās uz brīvo tirgu

Nozīmīgs pavērsiena gads medicīnas grāmatu izdevējdarbībā ir 1993. gads. Pilnībā pazuda valsts plāns. Cita pēc citas bankrotēja bijušās PSRS laika izdevniecības. Uzplauka Zvaigzne ABC, kas sāka strādāt atbilstoši tirgus ekonomikai. Tomēr medicīnas grāmatu jomā pavērsienu radīja zaļu grāmata. 1993. gadā Latvijas Ārstu biedrībā iznāca "Latvijas farmindekss" [10]. Tā bija pirmā zaļu grāmata un pirmā medicīnas grāmata, kas iznāca bez valsts plāna subsīdijas un jebkādas valsts cenzūras atļaujas. Farmindekss bija 1800 lappušu bieza grāmata, tā tika izdota 5000 eksemplāru metienā un pilnībā iztirtota vienas dienas laikā. Farmindekss noteica vēl kādu iezīmi – par nozīmīgu spēlētāju medicīnas grāmatniecībā kļuva zaļu firmu pārstāvniecības. Izdevēji meklēja zaļu izplatītājus, lai grāmatas

papildinātu ar reklāmām, nereti notika arī pretējais – zāļu firmas atrada autoru un subsidēja savai filozofijai labvēlīgas grāmatas izdošanu.

Latvijā nav izdota neviena viena medikamenta vai vienas firmas reklamējoša medicīnas mācību grāmata vai rokasgrāmata, tomēr nevar noliegt šajos divdesmit gados valdījušo iespaidu. Ilgāku laiku zāļu firmas aktīvi subsidēja grāmatas arī nozarēs, kas nebija to interešu sfērā. Tā *Glaxo SmithKline* ilgstoši ziedoja 5000 latu gadā oriģinālgrāmatu izdošanai.

Zāļu grāmatas katrā valstī nosaka farmācijas biznesa aktivitāti. Ja līdz 1990. gadam latviešu ārsti iztika ar Maškovska zāļu grāmatām krievu valodā [131], tad kopš 1993. gada Latvijā iznāk savas grāmatas. Divas no tām – Farmindeks [10] un *Apotheca* [11] ir absolūti lielākās latviešu valodā izdotās grāmatas pēc zīmju skaita kā informācijas apjoma.

Ar zāļu grāmatu izdošanu nodarbojušies Ārstu biedrības pakļautībā esošais Medicīnas un farmācijas informācijas centrs (1996., 1998., 2002. gadā) Andas Požarnovas un Editas Romānes vadībā, Nacionālais apgāds izdevis rokasgrāmatas sešas reizes Maijas Šetleres, Jurgā Dzeņa un Antona Skuteļa vadībā, bet vēl ir bijuši arī daži biznesa projekti profesoram Andrim Rubinam un dakterei Anitai Kamenščikovai.

Jāpiebilst, ka iznākušas arī zāļu grāmatas pacientiem [33, 98], pediatrijas zāļu grāmata Ievas Eglītes redakcijā [34], atsevišķu specialitāšu un atsevišķu firmu izdevumi. Lietuvā izdevniecība "Vaišņu ziņas", kas radās kā Nacionālā Medicīnas apgāda māsas kompānija, pirmā uzsāka zāļu grāmatu izdošanu. Tiesa, tagad Lietuvā vienlaikus iznāk sešas konkurējošas zāļu grāmatas. Vismaz sešus gadus Latvijas Nacionālais Medicīnas apgāds virzīja medicīnas grāmatniecības "modi" arī Lietuvā, bet vairākas grāmatas tika tulkotas krieviski un izdotas Baltkrievijā.

Pāreja uz kvalitatīvu oriģinālu medicīnas grāmatu izdošanu 1998. gadā

Zināms pagrieziena punkts bija Pētera Apiņa grāmatas "Cilvēks. Anatomija, fizioloģija, patoloģijas pamati" [9] iznākšana 1998. gadā. Pirmkārt, šī grāmata dibināja Nacionālo Medicīnas apgādu, redakcijā ienāca ārsti Maija Šetlere, Jurgis Dzenis. Vēlāk Maija Šetlere kļuva par galveno redaktori un medicīnas redaktori lielākajai daļai Latvijas medicīnas grāmatu. Kopš 2005. gada vairāk nekā puse Latvijā izdoto medicīnas grāmatu iznākušas Maijas Šetleres un Pētera Apiņa redakcijā.

Otrkārt, grāmatas "Cilvēks. Anatomija, fizioloģija, patoloģijas pamati" lielā jēga bija jaunu vizuālu risinājumu meklējumi, kas pēc tam pilnībā noteica limeni – medicīnas grāmatām Latvijā jābūt kvalitatīvi drukātām. Ja mēs salīdzinām Latvijas medicīnas grāmatas ar igauņu un lietuviešu grāmatām, jāsecina, ka mūsējās ir daudzkārt kvalitatīvāk noformētas (par saturu autori nevar izteikties).

Divas nozīmīgākās medicīnas grāmatas latviešu valodā 21. gadsimtā ir Kristapa Rudziša "*Terminologia Medica*" [91] un Ilmāra Lazovska "Kliniskie simptomi un sindromi" [62] atkārtotie, papildinātie izdevumi.

Latviešiem ikviens no Internās medicīnas katedras vadītājiem allaž uzņēmies un veiksmīgi pildījis vispār nacionāla kultūrizglītojoša līdera funkcijas. Tāds bijis profesors Mārtiņš Zile, tāds bijis profesors Kristaps Rudzītis, tāds bija arī profesors Ilmārs Lazovskis. Ja rodas vēlme vispārināt šo dižo ārstu zināšanas, devumu medicīnai un izglītībai, zinātniskos pētījumus, jāsecina, ka viņus vieno valodu prasme, īpaši latviešu valodas mīlestība un alkas to bagātināt. Mazas tautas zinātnieki allaž labi zinājuši svešvalodas. Tas saistīts gan ar nepieciešamību pilnīgot zināšanas, lasot lielo tautu valodās izdotās grāmatas un žurnālus, gan ar nepieciešamību šīs zināšanas atdot savas tautas studentiem un kolēģiem.

Trešo gadu tūkstoti latviešu medicīnas grāmatniecība sāka, verot profesora Ilmāra Lazovska grāmatu "Kliniskie simptomi un sindromi". Simboliski to varētu saukt par ceļa stabu, kas rāda ceļu jaunajā gadu tūkstoti. Varbūt arī par vērtību mēru, kam nāksies līdzināties, ar ko salīdzināt savu zinātnisko vai informatīvo veikumu. Grāmata rakstīta trīs valodās, skatoties uz plašo angļu valodā runājošo medicīnas pasauli; mums tuvu medicīnas skolu, kas mācījusies vai vēl joprojām mācās un sazinās krievu medicīnas terminoloģijā; kā arī uz savu mazo, stipro un zinātkāro latviešu tautu, tās ārstiem. Profesors Ilmārs Lazovskis to sarakstījis akadēmiski, viņš to ir veltījis tikai zinošam ārstam. Profesors visu savu radošo mūžu audzinājis jaunus ārstus, jaunus internistus, un šī grāmata paredzēta lasīt tikai audzēkņiem, kas čakli un rūpīgi ir studējuši medicīnu.

Profesors Lazovskis, jau slims būdams, bija pabeidzis savu atkārtoto "Klinisko sindromu un simptomu" izdevumu, un 2003. gada kādā marta dienā kādā Dzirnauvu ielas nama trešajā stāvā aicināja kopā mecenātu Ivaru Strautiņu un ārstus Pēteri Apini un Maiju Šetleri ar uzstādījumu – unikālo Kristapa Rudziša grāmatu "*Terminologia Medica*" pārstrādāt, papildināt un izdot no jauna. Ilmāra Lazovska nostādne bija – lielas grāmatas mainās, gadiem nākot un ejot, mainās galvenie redaktori un darbarūķi, kas dienām un naktīm darbus veic. Bet sevi cenošas valstis un to pilsoņi saglabā idejas pamatlicēja vārdu grāmatai arī tad, kad pats pamatlicējs jau sen kapukalnā, bet paša pamatlicēja rakstītais teksts pilnībā mainījies. Tā tam vajadzēja notikt arī profesora Rudziša medicīnas terminoloģijas vārdnīcas sakarā, – grāmatai bija jāietver tas, ko medicīnas zinātne radījusi trīsdesmit gados kopš pirmizdevuma, bet grāmatai jābūt tai pašai labajai "*Terminologia Medica*". Un vēl profesors Ilmārs Lazovskis deva uzstādījumu – terminoloģijas vārdnīcai ir jābūt tikai latviešu valodā. Savulaik Kristaps Rudzītis terminus bija skaidrojis arī krievu, angļu, vācu valodā, bet 1971. gadā padomju veselības nomenklatūra grāmatai papīru piešķīra tikai tādā apjomā, lai atstātu latviešu un krievu skaidrojumu. 21. gs. sākumā pasaulē ir izstrādātas vairākas ļoti labas medicīnas terminoloģijas vārdnīcas krievu, vācu un angļu valodā.

Lai izdotu jaunu, modernu Kristapa Rudziša "*Terminologia Medica*", isā laikā radīta komanda, atrasti finanšu resursi un noregulēta finansēšanas kārtība. Redakcijā ienāca izcili ārsti un filologi. Profesors Ilmārs Lazovskis sākumā ar sev raksturīgo degsmi un aizrautību centās līdzēt un atbalstīt darbu, taču slimība da-

rīja savu. Jau darba sākumā redakcija vienojās par principu – sindromoloģijai un simptomatoloģijai par pamatu izmantot transkribētas uzvārdu oriģinālformas no Ilmāra Lazovska "Kliniskajiem simptomiem un sindromiem". Savulaik Ilmārs Lazovskis savu vēlāk fundamentālo darbību terminoloģijā bija aizguvis no profesora Rudziša, palīdzot viņam sagatavot viņa terminoloģijas vārdnīcu. Vēlāk, Rudziša mudināts, bija sagatavojis savu sindromatoloģiju. Tagad loks noslēdzās, – profesora Rudziša grāmatas papildinātais izdevums veidots uz modernajiem Lazovska sistēmas pamatiem.

Kristapa Rudziša grāmatas "*Terminologia Medica*" sakarā ir citējams Ilmārs Lazovskis: "Profesora Rudziša garīgais devums ir milzīgs. Tas tālu izgājis ārpus medicīnas ietvariem, dziļi iesniedzies visas tautas kultūrā. Profesors Rudzītis pārvaldīja vairākas svešvalodas, brīvi orientējās senajās valodās, lieliski pārzināja daiļliteratūru, mākslu un mūziku. Šis vispusīgās enciklopēdiskās zināšanas ļāva profesoram Rudzītim izveidot tādu darbu kā medicīnas terminoloģijas vārdnīca. Tā tajos gados bija vienīgā šāda veida grāmata visā milzīgajā Padomju Savienībā un viena no retajām Eiropā un pat pasaulē."

Papildinātajam izdevumam katru vārdu ir pārlasījis vesels autoru kolektīvs. Mūsdienu autoriem ar cieņu un pietāti izturoties pret profesora Rudziša un viņa asistentu devumu, nācās labot un papildināt šķirkļus atbilstoši mūsdienīgai izpratnei. Jauno izdevumu desmit autori un daudzi desmiti ārštata autori gatavoja divus gadus. Lielāko darba smagumu iznesa galvenais redaktors Andrejs Senkāns un viņa tuvākie līdzstrādnieki – ārstes Maija Šetlere un Helēna Kārklīņa, filoloģes Astrīda Iltnera, Ilze Melngalve un Daina Freimantāle.

Vecais labais Rudziša darbs papildināts ar 30 000 šķirkļu (tiesa, 10 000 Rudziša terminu tika atzīti par novecojušiem un izņemti no grāmatas). Pilnībā pārveidota transkribēšanas sistēma. Visi Rudziša šķirkļi rediģēti un mūsdienīgioti.

Pētījumā tika analizēts izdevniecību devums. Tabulā uzskaitīti izdevēji, kuri pelna ievēribu ar izdevumiem gan plašam lasītāju lokam, gan ārstiem un studentiem.

Izdevēji (1990–2010)*

Nacionālais apgāds	17
Nacionālais Medicīnas apgāds	74
Medicīnas apgāds	23
Pētergailis	12
Zvaigzne ABC	142
Rīgas Stradiņa universitāte	113
Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds (kopš 2005. gada)	23
Jumava	86
Nordik	15
RaKa	34
Zinātne	15

Medikamentu informācijas centrs	18
Madris	12
Veselības statistikas un medicīnas tehnoloģiju aģentūra.	13
Avots	27
Revi-2	11

* Dati no LNB Monogrāfiju un turpinājumu izdevumu datu bāzes.

Tomēr LNB neatbilstoši realitāti, jo nešķiro medicīnas grāmatas no veselību popularizējošām grāmatām. Apgādu Zvaigzne ABC un Jumava, kā arī citu ar medicīnu nesaistītu izdevniecību grāmatu klāstā lielākā daļa nav medicīniska literatūra. Nacionālā apgāda, Nacionālā Medicīnas apgāda un Medicīnas apgāda, kā arī Rīgas Stradiņa universitātes un Latvijas Universitātes izdevumi ir adresēti medikāliem; citu izdevniecību izdoto materiālu mērķauditorija galvenokārt ir plašs lasītāju loks. Šajā darbā tiek minēti nozīmīgākie izdevumi.

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds ir viena no nozīmīgākajām medicīnas izdevniecībām. Grāmatas, kas iznākušas šajā apgādā, galvenokārt sarakstījuši Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes docētāji, līdz ar to visai skaidri parādās virzība uz atsevišķām medicīnas nozarēm. Latvijas Universitātes apgādā iznākušas vairākas anatomijas grāmatas, ko sastādījušas Gundega Knipše un Kamita Eglīte, profesora Arņa Viksnas darbi par medicīnas vēsturi. Tomēr vislielākais un nozīmīgākais Latvijas Universitātes Akadēmiskā apgāda devums ir profesores Ainas Dālmanes unikālie ilustrētie krājumi "Histoloģija" [28], "Histoloģijas atlants"[29] un citas profesores Ainas Dālmanes grāmatas. Grāmatās autore atspoguļo gan histoloģijas attīstību Latvijā, histoloģijas pētīšanas metodes, gan arī histoloģijas pamatjautājumus. Informācija izklāstīta un pašas autore ilustrēta, ņemot vērā autore pedagoģisko pieredzi, kā arī Latvijas histologu zinātnisko darbu rezultātus. LU Akadēmiskais apgāds regulāri izdod arī LU Rakstus "Medicina". Jāatzīmē arī profesores Ingridas Rumbas-Rozenfeldes "Bērnu slimību riska faktori" [93] un vairākkārt izdotā Z. Zariņa un L. Neimanis "Uztura mācība" [118].

Rīgas Stradiņa universitāte grāmatas izdevusi pastāvīgi kopš 1993. gada, tomēr izdevējdarbības nopietnākais posms ir kopš 2003. gada, kad vidēji gada laikā tiek izdoti 3–5 nopietni izdevumi un liels skaits mācību materiālu grāmatas formā. Tā kā kopš 1993. gada augstskolā mācās arī citu valstu studenti, kuri zināšanas apgūst angļu valodā, aptuveni trešdaļa mācību materiālu tiek izdota angļu valodā.

Nozīmīgākie Rīgas Stradiņa universitātes apgāda izdevumi saistās ar farmakoloģiju, piemēram, profesoru I. Purviņa, A. Skuteļa un J. Baltkāja mācību grāmatas. Daudz izdotas profesora Jura Lejas grāmatas par pH metriju, izmeklēšanas metodēm un laboratorisko atradi.

No nozīmīgākām vspārmedicīniskām grāmatām varētu minēt grāmatu "Propedeutika" [75], kas izdota atkārtotos izdevumos, A. Kalveļa "Tahiaritmijas: novērtēšana un ārstēšana"[46], I. Zeidlera "Vispārīgā fizikālā medicīna un kūrort-

rehabilitācija" [122], M. Pilmanes "Medicīniskā embrioloģija" [79]. Apgāda nozīmīgākā grāmata ir profesora Jāņa Gardovska redakcijā izdotā "Ķirurģija" [36].

Jāpiebilst, ka pirms LU Medicīnas fakultātes dibināšanas profesoru Ainas Dālmanes un Georga Jankovska grāmatas izdotas toreizējā Latvijas Medicīnas akadēmijā (tagad RSU).

Mācību grāmatas medicīnā ir izdevusi ne tikai Latvijas Universitāte un Rīgas Stradiņa universitāte, bet arī Rēzeknes Augstskola un Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija.

1993.–1995. gadā liela loma medicīnas vēstures grāmatu izdevējdarbībā, zaļu grāmatu izdošanā un starptautisku mācības materiālu izdošanā Latvijā bija Latvijas Ārstu biedrībai un Rīgas Starptautiskajam medicīnas un farmācijas centram. Daļa no šī apgāda veikuma netika bibliogrāfiski reģistrēta un pašreiz nav atrodamas nevienā bibliotēkā. Tomēr nozīmīgākie veikumi (neskaitot "Latvijas Farmindeksu") ir precīzi uzskaitīti: Dzintris Alks "Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940.–1953. g." [4]; Arnis Viksna "Latviešu ārsti pasaulē" [113], "Medicīnas sākumi Latvijas novados" [111], "Slimokases Latvijā" [114]; "Latvijas Zaļu grāmata: 1995/1996" [59]; Juris Lazovskis "Ievads reimatoloģijā" [64]; "Sertifikācijas jautājumi kardioloģijā" [8]; "Zaļu lietošana: rokasgrāmata" [78].

Pēc 1995. gada izdevējdarbība Latvijas Ārstu biedrībā strauji apsika, tomēr nevar neminēt, ka vēl līdz 2002. gadam iznāca Zaļu grāmatas un 1998. gadā fundamentālais darbs "Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija" [15].

No 1991. līdz 2000. gadam izdevniecība "Zvaigzne" un "Zvaigzne ABC" bija galvenie medicīnas grāmatu izdevēji Latvijā, no nozīmīgajām grāmatām šajā laikā šajos apgādos izdots vairāk nekā puse. Pēc 2000. gada "Zvaigzne ABC" ievērojami sašaurina savu darbību medicīnā, kas pārsvarā saistīts ar ļoti labu sadarbību starp šo – lielāko Latvijas izdevniecību – un "Nacionālo Medicīnas apgādu"/"Nacionālo apgādu". Tādēļ, vērtējot "Zvaigznes ABC" devumu, galvenokārt jāmin 20. gs. 90. gadu pirmās puses izdevumi. Jāpiebilst, ka šajā laikā, kad izdevējdarbībai ļoti pietrūka līdzekļu, tieši "Zvaigzne" un "Zvaigzne ABC" ļāva saglabāt latviešu medicīnas literatūru. Lai to novērtētu, jāieskatās kaut vai 1991. gada devumā, kad iznāca Ulda Brūvera "Praktiskā nefroloģija" [18], Jāņa Slaidiņa "Uroloģija" [95], Ainas Dālmanes "Histoloģija" [26], Nikolaja Andrejeva "Praktiskā kardioloģija" [5], Arnolda Valtnera "Asinsrites fizioloģija" [105], rokasgrāmata "Perifērās nervu sistēmas slimības" [17], Rafaila Rozentāla "Ekstrarenāla asins attīrīšana" [86], Idejas Vaļkovas "Acu slimības" [106], Arņa Viksnas "Zelta skalpelis" [110], Daigas Ābolas "Zaļu analīze aptiekā" [13], Brigītas Aulikas "Farmācijas higiēna" [12], Zelika Čerfasa "Pie slimnieka gultas" [19], Vladimira Utkina "Klīniskā ķirurģija" [104], Jura Lejas "Vispārīgā klīniskā patoloģiskā fizioloģija" [65], Pāvila Vasariņa "Dermatoveneroloģija ģimenes ārstiem" [107], Jūlija Anšeļviča "Iekšējo slimību klīniskā farmakoterapija" [7], Daces Baltiņas "Klīniskā onkoloģija" [14], Nikolaja Skujas "Praktiskā gastroenteroloģija un hepatoloģija" [94], Jūlija Aldersona

"Cilvēka anatomijas, fizioloģijas, higiēnas skaidrojošā vārdnīca" [3], Māra Baltiņa "Lietišķā epidemioloģija" [16], izlase "Hipokratiskie raksti" [40], profesora G. Jankovska un I. Beldavas grāmata par skeletu un osteodiagnostiku [44].

Šķiet, ka citas izdevniecības medicīnas grāmatas centušās izdot tikai tad, ja grāmatas autorus atbalstīja farmācijas firmas. Dažādi apgādi izdevuši pa dažām grāmatām. Izdevniecības "Jumava" nozīmīgākais veikums ir atsevišķas grāmatas pirmajā un neatliekamajā palīdzībā un nozīmīgi tulkojumi, piemēram, no angļu valodas tulkotā "Pirmā palīdzība" [81], kuras mērķauditorija ir plašs lasītāju loks, un mācību materiāls māsām "LEMON" [67].

Vairākas nozīmīgas grāmatas izdotas apgādā "Avots". Ir jāpiemin Jāņa Dobeļa "Bērnu uroloģija" [31], "Medicīnas svešvārdu vārdnīca" [109], Ināras Loginas "Neiroloģija shēmās" [69], Inta Zeidlera "Pašmasāža" [121] un "Ārstnieciskā masāža" [121].

Bez tam medicīnas grāmatas izdevuši apgādi Nordik, Rasa ABC, Pilatus, Jāņa Rozes apgāds, Multicentrs, NATUSANA, Nacionālais Medicīnas Serviss-Laboratorija, Kerena, ZIC infocentrs, Aptiekāra padoms, Imanta, McĀbols.

Grāmatas, ko izdevuši ārsti un paši autori

Visvairāk grāmatu ir izdevis profesors Andris Rubins. Jau iepriekš minēts, ka viņš izdevis zāļu grāmatas, bet vēl viņš izdevis savas un savā redakcijā gatavotas dermatoveneroloģijas mācību grāmatas un kongresu/konferenču rakstu krājumus.

Vēstures grāmatas, atceroties nozīmīgus Latvijas ārstus, izdevis docents Edvīns Platkājis. Lielākoties viņa grāmatas tapušas sadarbībā ar profesoru Arni Viksnu. Nozīmīgākās ir veltījumi Jānim Prombergam [83] un Jānim Slaidiņam [82].

Izcilas grāmatas par infekcijas slimībām, vakcināciju kopā izdevuši ģimenes ārsts Edgars Tirāns un profesors Ivars Mazjānis: "Infekcijas slimības: rokasgrāmata" [71], "Vakcinācija. Imūnsistēma. Antimikrobiskā infekciju profilakse" [101]; "Infekcijas slimību un sindromu ārstēšana un profilakse" [102], "HIV infekcija un AIDS: STS un narkomānija; psihoseksuālie traucējumi: kabatas rokasgrāmata" [72], "Infekcijas slimību rokasgrāmata" [70].

Ar Daiņa Krieviņa vārdu saistās atdzīvināšanas un pirmās palīdzības grāmatu [54, 55, 56] izdevējdarbība, ko viņš veicis Neatliekamās medicīnas centrā, kas ir apmācītājorganizācija, kas māca neatliekamo palīdzību jau 15 gadus. Savukārt 2002. gadā grāmatu savā specialitātē "Hroniska vēnu mazspēja" [57] Dainis Krieviņš izdeva Nacionālajā Medicīnas apgādā.

Šeit vēl jāmin ārstes Renātes Heldas izdevniecība "Revi-2", kas ilgus gadus izdeva žurnālu "Jums, kolēģi", bet laiku pa laikam arī grāmatas, piemēram, profesora Alvila Helda darbus endokrinoloģijā.

Vēl paši savu grāmatu izdošanu organizējuši vairāki ārsti. Piemēram, no grāmatām varētu izcelt Nikolaja Andrejeva "Koronārā sirds slimība gados vecākiem pacientiem" [6] un Gunta Iļķēna "Sāpju patoģenēzes mehānismi" [42].

Grāmatas izdevušas arī profesionālās asociācijas, piemēram, Latvijas Ķirurgu asociācija, Valsts asinsdonoru centrs, Zaļu aģentūra, Rīgas Domes veselības struktūras (laika gaitā mainoties nosaukumiem), slimnīca "Gaiļezers" un daudzas citas iestādes.

Vairāk nekā pusi no Latvijas medicīnas grāmatu kopskaita izdevis Nacionālais Medicīnas apgāds, Nacionālais apgāds un Medicīnas apgāds.

Ārstu Maijas Šetleres un Pētera Apiņa redakcijā kopš 1998. gada iznākušas gandrīz 400 grāmatas, no kurām nozīmīgākās ir jau iepriekšminētās "Kliniskie simptomi un sindromi" [62], "*Terminologia Medica*" [91], "Cilvēks. Anatomija, fizioloģija, patoloģijas pamati" [9], "*Apotheca*" [11], kā arī Aigara Pētersona "Bērnu ķirurģija" [77].

Noslēdzot apskatu par Nacionālā un Medicīnas apgāda devumu, vēlamies minēt jaunāko lielo un nozīmīgo izdevumu "Kliniskā medicīna" profesora Aivara Lejnieka redakcijā [66]. RSU Iekšējīgo slimību katedras kolektīvs no 2005. līdz 2010. gadam strādāja pie jaunas mācību grāmatas "Kliniskā medicīna" sagatavošanas. Iepriekšējā grāmata "Iekšējīgās slimības" profesores Olgas Kovšas redakcijā divos izdevumos tika izdota 20. gs. septiņdesmito gadu beigās. Toreiz pie grāmatas strādāja izcilie Latvijas internisti Ivars Siliņš, Ilmārs Lazovskis, Grigorijs Orļikovs, Nikolajs Andrējevs, Jūlijs Anšeļevičs un citi. Latvijā trīsdesmit gadu laikā nomainījusies vadošo ārstu paaudze, mainījušās diagnostikas un ārstniecības metodes. Pasaules pieredze liecina, ka dažādu valstu medicīnas augstskolu terapijas katedru kolektīvi apjomīgas "Iekšējīgo slimību" grāmatas izdod ne biežāk kā reizi 20–40 gados.

Arī jaunā mācību grāmata "Kliniskā medicīna" sagatavota divos sējumos. 2010. gadā iznāca pirmā daļa. Grāmata paredzēta kā mācību līdzeklis vecāko kursu studentiem un rezidentiem, taču tā ir labs palīglīdzeklis arī ārstiem kvalifikācijas celšanai un zināšanu papildināšanai. Grāmata izdota cietajā iesējumā, 920 lappuses, melnbalta, bagātīgi ilūstrēta zīmējumiem, fotogrāfijām, vizuālās diagnostikas attēliem, shematiskiem attēliem un tabulām.

Visražīgākais latviešu medicīnas literatūras autors pēc grāmatu skaita ir profesors Arnis Viksna. Nacionālās bibliotēkas monogrāfiju un seriālizdevumu datu bazē profesors ir autors, līdzautors, sastādītājs vai vismaz priekšvārda autors 79 izdevumiem. Nozīmīgākais viņa darbs ir "Latgales ārsti un ārstniecība: 1772–1918" [112]. Profesors Arnis Viksna bijis līdzautors vai sastādītājs lielākajai daļai jaunāko laiku medicīnas vēstures darbu, piemēram, kopā ar Jāni Ozolu tapusi grāmata "Rīgas 1. slimnīca" [76]. Nozīmīgs ir viņa devums I. Lazovska rakstu, runu un interviju krājuma "Kamēr vēl" [63] sastādīšanā.

Septiņas grāmatas šajā laikā izdevis profesors Ints Zeidlers. Tomēr vismaz daļu no tām nevar vērtēt kā medicīnisku, bet gan kā veselības literatūru, piemēram, grāmata par pašmasāžu. Bez tam profesora Zeidlera grāmatas nopietni atkārtoti iepriekšējās. Nozīmīgākās ir "Elektroterapija un magnēterapija" [120], "Vispā-

rīgā fizikālā medicīna un kūrortoloģija" [122], "Kliniskā fizikālā medicīna" [123], "Ārstnieciskā masāža" [119].

Tekstuāli vislielākais veikums ir profesoram Anatolijam Danilānam, – visas četras jau iznākušās grāmatas: "Gremošanas trakta augšdaļas bojājumi: akūtas un neskaidras situācijas" [20], "Pa gastroenteroloģijas džungļu takām" [22, 23], "Zinību zibšņi medicīnas baltajos plankumos" [24], "Hroniskas aknu slimības. 1. grāmata" [21] un sagatavošanā esošā otrā "Aknu slimību grāmata" ir milzu veikums, zinot vēl profesora aktīvo zinātnisko, klinisko un pedagoģisko darbību.

Saskaitot kopā izdevumus – grāmatas un mācību materiālus – visvairāk izdots autors bijis Indulis Purviņš, taču tas zināmā mērā tādēļ, ka viņa grāmata "Praktiskā farmakoloģija" [84] izdota 1994., 1997. un 2002. gadā, toties ļoti plašs ir mācību materiālu klāsts par receptūru, farmakoloģiju. "Praktiskā farmakoloģija" ir vienīgā medicīnas grāmata latviešu valodā, kas iznākusi 3 papildinātos izdevumos.

Viskrāšņākais ir profesore Ainas Dālmanes devums. Viņas grāmatas galvenokārt izdotas Latvijas Universitātes apgādā ar profesore pašas zīmējumiem: divi grāmatas "Histoloģija" [28] izdevumi, "Histoloģijas atlants" [29], "Cilvēka embriogēnēze" [25]. Bez tam profesore radījusi grāmatu "Skaidrojošā histoloģisko terminu vārdnīca latviešu, latīņu un krievu valodā" [27].

Pēc pieprasījuma vispopulārākais latviešu medicīnas autors ir profesors Andrejs Kalvelis. Izcils veikums ir "Tahiaritmijas: novērtēšana un ārstēšana" [46], "Neritmiskā elektrokardioloģija" [47], "Kliniskā elektrokardioloģija" [48], "Elektrokardioloģijas pamati" [49].

Medicīnas vēsturē nozīmīgākais darbs ir 2003. gadā iznākusi Jura Salaka grāmata "Justs Kristiāns fon Loders" [93].

Tulkojumi no svešvalodām

Dažādu iemeslu un motivācijas dēļ latviešu valodā tulkotas cittautu medicīniskās grāmatas. Lielākā daļa no tām veltītas mūsu izglītībai un netradicionālai medicīnai, bet zināma daļa būtu no vācu valodas tulkotais pieminēšanas vērtais R. Kellera darbs "Ievads imunoloģijā un imūnpatoloģijā" (1991) [51], "Zāļu lietošana: rokasgrāmata ārstam, farmaceitam un medicīnas studentam" (1994) [78], M. Kenča "Sirds ritma traucējumu diagnostika un terapija" (1996) [52], I. Flēmigas "Zidaiņa attīstība un atfīstības traucējumi: agrīna diagnostika un ārstēšana" (1994) [35], K. Gūtenbrunera "Rehabilitācija, fizikālā medicīna un dabas dziedniecība" (1996) [38].

No zviedru valodas ir tulkota J. Kulberga "Dinamiskā psihiatrija: teorija un prakse" (2001) [58], Elkonona Goldberga "Gudrības paradokss: gudrība ar vecumu nāk roku rokā" (2009) [37].

2003. gadā M. Baltiņa tulkojumā no angļu valodas tika izdota rokasgrāmata "Pirmā palīdzība" [80] un 2009. gadā "Medicīnas ētikas rokasgrāmata" [108].

Ievērojams ir arī tulkoto grāmatu skaits mūsu izglītošanai. Visas minētās grāmatas ir tulkotas no angļu valodas: Šarlote Kraca "Slimnieku kopšanas un aprūpes process" (1995) [53], LEMON: Mācību materiāls māsām: mācību materiālu krā-

jums māsām: mācību materiāli par māsu praksi: mācību materiāli māsām un vecmātēm" (1996) [67], Greiems Deksters "Rokasgrāmata psihiatrijas māsām" (2006) [30], "Medicīniskās aprūpes rokasgrāmata" (2001) [73].

Tomēr nevar neminēt tos darbus, kas tapuši Latvijā un kam bijusi nozīmīga vieta māsu procesā un māsu tālākizglītībā. Būtiskākie ir Maijas Kazia "Desmurgija": mācību līdzeklis medicīnas skolu feldšeru, medmāsu un vecmāšu nodaļu audzēkņiem" (1991) [50], Lotāra Dubkēviča mācību grāmata "Saskarsmes stunda māsai" (1995) [32]. Divi izdevumi ir Marutas Šiliņas grāmatai "Pacientu izglītošana – māsas kompetence" (2004, 2009) [99, 100]. Valsts asinsdonoru centrs 2007. gadā izdeva "Rokasgrāmata asins, asins komponentu sagatavošanai, kvalitātes nodrošināšanai un pielietošanai" [74].

Piecus izdevumus pieredzējusi Zigurda Zariņa, Lolitas Neimanis "Uztura mācība" [118], kas adresēta arī ārstiem un medicīnas māsām.

Ļoti interesants aspekts Latvijas medicīnas grāmatniecībā ir ārstu darbi citās jomās, piemēram, Jāņa Liepiņa stāsti un noveles, kam visam ir arī medicīniskas kultūrvēstures nozīme; Vaidas Villerušas novadpētniecības darbi, kur viņa skatījusi savu zemi caur ārstes skatpunktu, pamanot tajā tautas medicīnu, vecās slimnīcas un ambulances. Te vēl jāmin ārsta un aptiekāra Gunta Belēviča aktīvā darbība, apsekojot Latvijas aptiekas un to vietu lokālajā kultūrvīdē. No māsu literāriem darbiem minams Marinas Kosteņeckas veikums.

Kopsavilkums un secinājumi

Jāmin daži aspekti, kas ļāva attīstīties Latvijas medicīnas grāmatniecībai. Pirmkārt, tā ir Latvijas augstskolu pozitīvā un veicinošā attieksme. Autori galvenokārt ir Latvijas medicīnas augstskolu docētāji un profesūra.

Otrkārt, tas ir bijis Veselības ministrijas (arī Labklājības ministrijas) un Veselības aprūpes organizācijas atbalsts. Vislabākajos gados bija vislielākais atbalsts no MPIC. Treškārt, MPIC atbalsts nebija iespējams bez atsevišķu ministru atbalsta. Visvairāk medicīnas izdevējdarbību kā ministri ir atbalstījuši Gundars Bērziņš un Ivars Eglītis, kā arī ilggadējais valsts sekretārs Uldis Likops.

Liela nozīme kvalitatīvas medicīnas izdevējdarbības radišanā ir literārajiem redaktoriem Andrejam Senkānam un Jānim Lojam. Augsto māksliniecisko līmeni noteica galvenokārt Nacionālā Medicīnas apgāda māksliniece Alda Zunde un LMA grafikas katedras vadītājs profesors Guntars Sietiņš.

Liela nozīme Latvijas medicīnas izdevējdarbībā ir bijusi sponsoriem un finanslājiem atbalstītājiem. Medicīnas grāmatu izdošanu Latvijā atbalstījušas zāļu firmas. Medicīnas grāmatu izdošanu Latvijā visvairāk atbalstījuši trīs turīgi vīri: Guntis Belēvičs, Aivars Lembergs un – visvairāk – Ivars Strautiņš, ar kura finansējumu iznāca "*Terminologia Medica*", "Kliniskie simptomi un sindromi", "Diagnostikas pamati un terapijas preambula" (Nacionālais apgāds, 2005).

Līdz ar to varam secināt, ka izcili laba apstākļu sakritība kļuva par pamatu Latvijas medicīnas grāmatniecības attīstībai 20. gs. pēdējā un 21. gs. pirmajā gadu

desmitā, kas ļāva šajā jomā izrādīties daudzkārt pārākiem par lietuviešiem un igauņiem. Tika izdoti fundamentāli darbi, kas attīstīja medicīnas domu, latviešu medicīnas terminoloģiju, palīdzēja attīstīties medicīnas zinātnei. Lielā mērā medicīnas izdevējdarbības aktivitāte Baltijas valstīs parāda intelektuālā potenciāla ierobežotību – Latvijā ir daudz lielāks izdoto medicīnas grāmatu skaits, Lietuvā – vadlīniju, zāļu grāmatu un valsts institūciju noteiktu izdevumu skaits, bet Igaunijā izdotajiem darbiem ir visaugstākais h indekss, ko aprēķina no citējamu publikāciju skaita, uz tām izdarītu atsauču skaitu, paša atsauču skaitu un citus kritērijus. Pēc neatkarības atgūšanas Baltijas valstīs Latvija, Lietuva un Igaunija medicīnas zinātnē un apmācībā ir gājušas atšķirīgus ceļus.

Literatūras saraksts

1. *Acta Medico-Historica Rigensia*. Rakstu krājums. Rīga : Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, kopš 1992. Līdz 1991. gadam iznāca krievu val. "Из истории медицины".
2. Adoviča, I., u. c. *Zāļu lietošana: rokasgrāmata ārstam, farmaceitam un medicīnas studentam*. Rīga : Rīgas starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs, 1994.
3. Aldersons, J. *Cilvēka anatomijas, fizioloģijas, higiēnas skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.
4. Alks, Dz. *Latvijas mediķi politisko represiju dzirnās 1940.—1953. gadā*. Rīga : Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs; Latvijas ebreju nacionālās kultūras biedrība, 1993.
5. Andrējevs, N., Anšeļevičs, J., Siliņš, I. *Praktiskā kardioloģija*. 2. izd. Rīga : Zvaigzne, 1990.
6. Andrējevs, N., Andrējeva, T. *Koronārā sirds slimība gados vecākiem pacientiem*. Rīga : 2000.
7. Anšeļevičs, J., Eglītis, I., Lazovskis, I. *Iekšējo slimību klīniskā farmakoterapija*. Rīga : Zvaigzne, 1994.
8. *Sertifikācijas jautājumi kardioloģijā*. Sast. J. Anšeļevičs. Rīga : 1995.
9. Apinis, P. *Cilvēks: anatomija, fizioloģija, patoloģijas pamati*. Rīga : Nacionālais medicīnas apgāds; Jāņa sēta, 1998.
10. *Latvijas farmindekss: 1993*. Red. P. Apinis. Neu-Isenburg : IMP Kommunikationsgesellschaft MbH, 1993.
11. *Apotheca: Valsts zāļu aģentūrā reģistrēto zāļu starptautiskie un komerciālie nosaukumi, farmakoloģiskās formas un ražotāji*. Red. P. Apinis, M. Šetlere. Rīga : Nacionālais medicīnas apgāds, 2002.
12. Aulika, B. *Farmācijas higiēna*. Rīga : Zvaigzne, 1991.
13. Ābola, D., Štokmane, A., Vīgante, R. *Zāļu analīze aptiekā*. Rokasgrāmata. Rīga : Zvaigzne, 1991.
14. Baltiņa, D., Baltiņš, M., Doniņa, S. *Klīniskā onkoloģija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.

15. *Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija: SSK-10 = International statistical classification of diseases and related health problems.* 3 sējums. Galv. red. M. Baltiņš. Rīga : 1996—2000.
16. Baltiņš, M. *Lietišķā epidemioloģija.* Rīga : Zinātne, 2003.
17. Bērziņš, J., Dumbere, R., Kalvelis, G., Kravale, I. *Perifērās nervu sistēmas slimības.* Rokasgrāmata. Rīga : Zvaigzne, 1990.
18. Brūveris, U., Čerņevskis, H., Lazovskis, I. *Praktiskā nefroloģija.* Rokasgrāmata. Rīga : Zvaigzne, 1990.
19. Čerfass, Z. *Pie slimnieka gultas.* Rīga : Zvaigzne; 1990.
20. Danilāns, A. *Greimošanas trakta augšdaļas bojājumi: akūtas un neskaidras situācijas, stāvokļi pēc kuņģa operācijām.* Rīga : Pilatus, 1999.
21. Danilāns, A. *Hroniskas aknu slimības.* 1. grāmata. Rīga : Medicīnas apgāds, 2009.
22. Danilāns, A. *Pa gastroenteroloģijas džungļu takām: plecu pie pleca ar ekspertiem Juri Pokrotnieku, Jeļenu Derovu un Aldi Puķīti.* 2. izd. Rīga : Nacionālais apgāds, 2007.
23. Danilāns, A. *Pa gastroenteroloģijas džungļu takām: plecu pie pleca ar ekspertiem Juri Pokrotnieku, Jeļenu Derovu un Aldi Puķīti.* Rīga : Nacionālais apgāds, 2005.
24. Danilāns, A. *Zinību zibšņi medicīnas baltajos plankumos.* Rīga : Medicīnas apgāds, 2007.
25. Dālmane, A., Kalniņa, M., Koroļeva, O., Kukaine, S. *Cilvēka embriogēnēze.* Rīga : Latvijas Universitāte, 2006.
26. Dālmane, A., Koroļeva, O. *Histoloģija.* Rokasgrāmata. Rīga : Zvaigzne, 1990.
27. Dālmane, A., Koroļeva, O. *Skaidrojošā histoloģisko terminu vārdnīca latviešu, latīņu un krievu valodā.* Rīga : AML, 1995.
28. Dālmane, A. *Histoloģija.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
29. Dālmane, A. *Histoloģijas atlants.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005.
30. Deksters, G., Vošs, M. *Rokasgrāmata psihiatrijas māsām.* Rīga : Jumava, 2006.
31. Dobelis, J. *Bērnu uroloģija.* Rīga : Madris, 2003.
32. Dubkēvičs, L. *Saskarsmes stunda māsai.* Mācību grāmata. Rīga : Medicīnas profesionālās izglītības centrs, 1998.
33. Dzenis, J. *Pacienta zāļu grāmata.* Rīga : Nacionālais Medicīnas apgāds, 2001.
34. Eglīte, I. *Zāļu lietošana pediatrijā.* Rīga : Nacionālais apgāds, 2006.
35. Flēmīga, I. *Zidaiņa attīstība un attīstības traucējumi: agrīna diagnostika un ārstēšana.* Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
36. *Ķirurģija.* Mācību līdzeklis studentiem, rezidentiem, rokasgrāmata ķirurģiem. J. Gardovska red. Rīga : RSU, 2001.
37. Goldbergs, E. *Gudrības paradokss: gudrība ar vecumu nāk roku rokā.* Rīga : Nacionālais apgāds, 2009.

38. Gūtenbrunnērs, K. *Rehabilitācija, fizikālā medicīna un dabas dziedniecība*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2008.
39. Helds, A. *Kliniskā endokrinoloģija*. Rokasgrāmata. Rīga : REVI-2, 2000.
40. *Hipokrātiskie raksti*. Izlase. Rīga : Liepnieks & Ritups, 2003.
41. *Iekšķīgās slimības*. Rokasgrāmata un mācību līdzeklis medicīnas skolām. G. Brežinskis, I. Lazovskis, I. Siliņš un O. Ūdris. Rīga : Zvaigzne, 1970.
42. Ilķēns, G. *Sāpju patoģenēzes mehānismi: medikamentozās terapijas iespējas*. Rīga : Sāpju terapija, 2003.
43. *Īsa angļu-latviešu, latviešu-angļu biomehānikas terminu mācību vārdnīca. Concise English-Latvian, Latvian-English learner's dictionary of terms in bio-mechanics*. Sast. B. Kalniņa u. c. Zin. red. M. Baltiņš. Daugavpils : Saule, 2008.
44. Jankovskis, G., Beldava, I., Mertens, A. *Kaulu sensorā sistēma un osteorefleksoterapija*. Rokasgrāmata. Rīga : Zvaigzne ABC, 1996.
45. Kalnciems, E. *Onkoloģija māsām*. Rīga : Nacionālais medicīnas apgāds, 2002.
46. Kalvelis, A. *Tahiaritmijas: novērtēšana un ārstēšana*. Rīga : RSU, 2003.
47. Kalvelis, A. *Neritmiskā elektrokardioloģija*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2005.
48. Kalvelis, A. *Kliniskā elektrokardioloģija*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2008.
49. Kalvelis, A. *Elektrokardioloģijas pamati*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2009.
50. Kazia, M. *Desmurģija*. Mācību līdzeklis medicīnas skolu feldšeru, medmāsu un vecmāšu nodaļu audzēkņiem. Rīga : VAM, 1991.
51. Kellers, R. *Ievads imunoloģijā un imūnpatoloģijā*. Rīga : Zvaigzne, 1991.
52. Kenčs, M. *Sirds ritma traucējumu diagnostika un terapija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1996.
53. Kraca, Š. *Slimnieku kopšanas un aprūpes process*. Rīga : Pētergailis, 1995.
54. *Atdzīvināšana: pieaugušo padziļinātā kardio-pulmonālā atdzīvināšana*. Red. D. Krieviņš. 2. izd. Rīga : NMPC, 2004.
55. *Atdzīvināšana: pieaugušo padziļinātā kardio-pulmonālā atdzīvināšana*. Red. D. Krieviņš. 1. izd. Rīga : NMPC, 2003.
56. *Traumās*. Red. D. Krieviņš. Rīga: NMPC, 2001.
57. Krieviņš, D. *Hroniska vēnu mazspēja: klīniskā aina. Diagnostika. Ārstēšana*. Rīga : Nacionālais Medicīnas apgāds, 2002.
58. Kulbergs, J. *Dinamiskā psihiatrija: teorija un prakse*. Rīga : Jumava, 2001.
59. *Latvijas Zāļu grāmata: 1995/1996*. Latvijas Republikas reģistrēto un reģistrācijai iesniegto zāļu līdzekļu paplašināts anotēts krājums. Rīga : Rīgas Starptautiskā Medicīnas zinātņu un farmācijas centra un Latvijas Ārstu biedrības apgāds, 1995.
60. Lazdāne, G. *Iegurņa iekaisuma slimība*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
61. Lazovskis, I. *Kliniskie simptomi un sindromi: eponīmi. Клинические симптомы и синдромы: эпонимы*. Rīga : Zvaigzne, 1971.
62. Lazovskis, I. *Kliniskie simptomi un sindromi. Clinical signs, symptoms and syndroms. Клинические симптомы и синдромы*. Red. P. Apinis, M. Šetlere. Rīga : 2001.

63. Lazovskis, I. *Kamēr vēl*. Publicistikas izlase. Sast. A. Viksna. Rīga : Nacionālais apgāds, 2005.
64. Lazovskis, J. *Ievads reimatoloģijā: jautājumi un atbildes*. Rīga : Starptautiskais Medicīnas zinātņu un farmācijas centrs, 1995.
65. Leja, J., Pevznere, E., Visockis, R. *Vispārīgā klīniskā patoloģiskā fizioloģija*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
66. *Klīniskā medicīna*. Red. A. Lejnieks. Rīga : Medicīnas apgāds, 2010.
67. *LEMON: mācību materiāls māsām : mācību materiālu krājums māsām : mācību materiāli par māsu praksi : mācību materiāli māsām un vecmātēm = Learning material on nursing*. 1.-12. Grāmata. Tulk. no angļu val. Kopenhāgena : Pasaules Veselības organizācija, 1997.
68. *Rokasgrāmata pediatrijā*. Mācību līdzeklis ārstiem, rezidentiem, medicīnas studentiem. Red. A. Liepiņa. Rīga : Rīgas starptautiskā medicīnas zinātnes un farmācijas centra apgāds; 1996.
69. Logina, I., Smeltere, E. *Neiroloģija shēmās*. Rīga : Avots, 2009.
70. Mazjānis, I., Tirāns, E. *Infekcijas slimību rokasgrāmata*. 1997.
71. Mazjānis, I., Tirāns, E. *Infekcijas slimības*. Rokasgrāmata. 2. izd. 2006.
72. Mazjānis, I., Tirāns, E. *HIV infekcija un AIDS: STS un narkomānija; psihoseksuālie traucējumi*. Kabatas rokasgrāmata. Rīga : 2001.
73. *Medicīniskās aprūpes rokasgrāmata*. No angļu valodas tulk. S. Baudere u. c.; zim. red. I. Paudere u. c. Rīga : Jumava, 2001
74. Ņemceva, G., Šteinerte, A. u. c. *Rokasgrāmata asins, asins komponentu sagatavošanai, kvalitātes nodrošināšanai un pielietošanai*. Rīga : Valsts asinsdonoru centrs : 2007.
75. *Propedeutika*. Red. G. Orļikovs, K. Pičkurs. 2. izd. Rīga : RSU; 2006. Kalvelis A. *Tahiaritmijas : novērtēšana un ārstēšana*. Rīga : 2003.
76. Ozols, J., Viksna, A. *Rīgas 1. slimnīca*. Rīga : Nacionālais medicīnas apgāds, 2001.
77. *Bērnu ķirurģija*. Red. A. Pētersons. Rīga : Nacionālais apgāds, 2005.
78. *Zāļu lietošana: rokasgrāmata ārstam, farmaceitam un medicīnas studentam*. Sagat. E. Piekuss, H. Rubine, A. Gulbe. Rīga : Latvijas Ārstu biedrība; Vācijas ārstu kamera, 1995.
79. Pilmane, M., Šumahers, G.H. *Medicīniskā embrioloģija*. Rīga : RSU, 2006.
80. *Pirmā palīdzība*. No angļu val. tulk. M. Baltiņš. Rīga : Zvaigzne, 2003.
81. *Pirmā palīdzība: Novērtēšana. Ārstēšana. Prasmes*. No angļu val. tulk. A. Kalēja; rec. R. Rožkalns. Rīga : Jumava, 2002. Veselības bibliotēka.
82. Platkājis, E., Viksna, A. *Ārsta virsvalkā, ar karavīra stāju*. Profesora Jāņa Slaidiņa piemiņas grāmata. Rīga : Klīniskās universitātes slimnīca "Gaiļezers", 2007.
83. Platkājis, E., Viksna, A. *Ārsts un celtnieks Jānis Prombergs*. Atmiņu un dokumentu grāmata. Rīga : Klīniskā slimnīca "Gaiļezers", 2002.

84. Purviņš, I. *Praktiskā farmakoloģija*. Rīga : Medikamentu informācijas centrs, 1994.
85. Rolle, M. *Mikrobiologie und allgemeine seuchenlehre: lehrbuch für tierärzte und studierende der tiermedizin*. Stuttgart : Enke, 1949.
86. Rozentāls, R., Krivulis, D. *Ekstrarenāla asins attīrīšana*. Rīga : Zvaigzne, 1990.
87. Rubins, A., Gūtmane, R., Reitamo, S. u. c. *Seksuāli transmisīvās slimības*. Rīga : Latvijas Dermatoveneroloģijas fonds, 2001.
88. Rubins, A., Gūtmane, R., Reitamo, S. u. c. *Ādas slimības un to terapija*. Rīga : Latvijas Dermatoveneroloģijas fonds, 2002.
89. Rubins, A., Gūtmane, R., Sīgels, D. *Ilustrēta rokasgrāmata dermatoveneroloģijā*. Rīga : 1996.
90. Rudzītis, K. *Terminologia medica: latīņu-krievu-latviešu medicīnas terminu vārdnīca*. 2 sēj. Red. E. Plandere. Rīga : Liesma, 1972-1973.
91. Rudzītis, K. *Terminologia medica: latīņu-latviešu medicīnas terminu vārdnīca*. Redkol. I. Strautiņš, P. Apinis. Pārstr. un papild. izd. Rīga : Nacionālais apgāds, 2005.
92. Rumba-Rozenfelde, I. *Bērnu slimību riska faktori*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009.
93. Salaks, J. *Justs Kristiāns fon Loders*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2003.
94. Skuja, N., Danilāns, A., Geldnere, G. *Praktiskā gastroenteroloģija un hepatoloģija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
95. Slaidiņš, J., Dobelis, J. *Uroloģija*. Mācību līdzeklis Medicīnas akadēmijas studentiem. Rīga : Zvaigzne, 1990.
96. Sosars, V. *Stomach cancer*. Rīga : 1994.
97. Strumpell, A. *The Practice of Medicine*. 30th ed. Vol. 1, 2. London : Baillière, Tindall and Co, 1931.
98. Šetlere, M., Apinis, P., Dzenis, J. *Pacienta zāļu grāmata*. Rīga : Nacionālais Medicīnas apgāds, 1999.
99. Šiliņa, M., Dupure, I. *Pacientu izglītošana - māsas kompetence*. Mācību grāmata māsu programmas studentiem un praktizējošām māsām. Rīga : Nacionālais apgāds, 2004.
100. Šiliņa, M., Dupure, I. *Pacientu izglītošana - māsas kompetence*. Mācību grāmata māsu programmas studentiem un praktizējošām māsām. 2. izd. Rīga : Nacionālais apgāds, 2009.
101. Tirāns, E., Mazjānis, I. *Vakcinācija. Imūnsistēma. Antimikrobiskā infekciju profilakse*. Rīga : 2002.
102. Tirāns, E., Mazjānis, I. *Infekcijas slimību un sindromu ārstēšana un profilakse*. Rokasgrāmata. Rīga : 2002.
103. Tragakes, E., Briģis, Ģ., Karaškēvica, J. u. c. *Veselības aprūpes sistēmas pārejas periodā: Latvija: pārskats par veselības aprūpes sistēmu*. Red. O. Avdejeva, M.

- Šēfers; tulk. I. Beķere, V. Freibergs. Rīga : LR Veselības ministrijas Medicīnas profesionālās izglītības centrs, 2008.
104. Utkins, V. *Klīniskā ķirurģija*. Mācību grāmata. Rīga : Zvaigzne, 1992.
105. Valtneris, A. *Asinsrites fizioloģija*. 2. pārstrād. un papild. izd. Rīga : Zvaigzne, 1990.
106. Vaļkova, I., Lūkina, R. *Acu slimības*. 2. papild. un pārstrād. izd. Rīga : Zvaigzne, 1990.
107. Vasariņš, P., Miltiņš, A. *Dermatoveneroloģija ģimenes ārstiem*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
108. Viljamss, Dž.R. *Medicīnas ētikas rokasgrāmata*. Latviešu tekstu zinātniskais redaktors M. Baltiņš. Rīga : Latvijas Ārstu biedrība, 2009.
109. Viņķele, R. *Medicīnas svešvārdu vārdnīca*. 15000 šķirķļu un to skaidrojumu. Rīga : Avots, 2007.
110. Viksna, A., Platkājis, E.. *Zelta skalpelis: profesora Aleksandra Biežiņa dzīve un darbs*. 2. pārstrād. un papild. izd. Rīga : Zvaigzne, 1991.
111. Viksna, A. *Medicīnas sākumi Latvijas novados*. Rīga : Rīgas Starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs, 1993. Žurnāla "Latvijas Ārsts" pielikums. Veltīts Pasaules Latviešu ārstu 2. Kongresam.
112. Viksna, A. *Latgales ārsti un ārstniecība 1772-1918*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2004.
113. Viksna, A. *Latviešu ārsti pasaulē*. Rīga : Rīgas starptautiskais medicīnas zinātnes un farmācijas centrs, 1993. Žurnāla "Latvijas Ārsts" pielikums. Veltīts Pasaules latviešu ārstu 2. kongresam.
114. Viksna, A. *Slimo kases Latvijā*. Rīga : A/S "Rīgas slimo kase", 1994. Žurnāla "Latvijas Ārsts" pielikums.
115. Walden, P. *Geschichte der Chemie*. Bonn : Athenäum Verlag, 1947.
116. Zarins, C.K., Gewertz, B.L. *Atlas of vascular surgery*. New York : Churchill Livingstone, 1989.
117. Zariņš, K., Gevercs, B. *Asinsvadu ķirurģijas atlants*. Red. M. Šetlere, P. Apinis; zin. red. D. Krieviņš. No angļu val. tulk. M. Gediņš. 2. pārstr. izd. Rīga : Nacionālais apgāds, 2008.
118. Zariņš, Z., Neimane, L. *Uztura mācība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009.
119. Zeidlers, I. *Ārstnieciskā masāža: kā apgūt un izmantot masāžu dažādu slimību ārstēšanā*. Rīga : Avots, 2006.
120. Zeidlers, I. *Elektroterapija un magnēterapija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
121. Zeidlers, I. *Pašmasāža*. Rīga : Avots, 1999.
122. Zeidlers, I. *Vispārīgā fizikālā medicīna un kūrortrehabilitācija*. Mācību līdzeklis. Rīga : 2004.
123. Zeidlers, I. *Klīniskā fizikālā medicīna*. Rīga : Nacionālais apgāds, 2004.
124. Zeidlers, I. *Vispārīgā fizikālā medicīna un kūrortoloģija*. Mācību līdzeklis RSU medicīnas nozares studentiem. Rīga : Latvijas Medicīnas akadēmija, 1999

125. Айварс, Ю. *Физиологические механизмы управления мышцами*. Монографический учебник. Рига : Рижский технический университет, 1998.
126. Блюгер, А., Вискна, Л. *Вирусный гепатит В: возвращение к незадолго забытой проблеме*. Рига : 2006
127. Валтнерис, А.Д. *Сфигмография*. Рига : 1996.
128. Воскис, Х. *Патология опорно-двигательного аппарата*. Конспект лекций. Рига : Рижский технический университет, 1998.
129. Ильинский, И.М., Розенталь, Р.Л. *Патология почечных аллотрансплантатов*. Рига : Зинатне, 1990.
130. Лея, Ю.Я. *pH-метрическая диагностика*. Рига : 1994.
131. Машковский, М.Д. *Лекарственные средства*. Пособие по фармакотерапии для врачей. В 2 частях. 11-е перераб. и доп. изд. Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1989.
132. Рубинс, А., Гутмане, Р., Сигел, Д. *Иллюстрированный справочник по дерматовенерологии*. 1-е изд. Рига : изд. Янис Рубинс, 1997.
133. Рубинс, А., Гутмане, Р., Сигел, Д. *Иллюстрированный справочник по дерматовенерологии*. Рига : Landmark, 1997.
134. Слуцкий, Л., Ветра, Я. *Биологические вопросы биоматериаловедения*. К проблеме реактогенности биоматериалов. Очерки. Рига : Латвийская медицинская академия, 2001.
135. Шмидт, В.К. *Судебная психиатрия*. Курс-конспект лекций и контрольные задания для заочного и дистанционного обучения. Рига : BSA, 2008.
136. Эбела, И. *Руководство по грудному вскармливанию детей* . Рига : Латвийская организация "Glābiet bērņus", [2002].
137. Эглите, М.Э. *Аллергические заболевания у птицеводов*. Рига : Зинатне, 1990.
138. Эниня, Г.И., Робуле, В.Х. *Ультрасонография в нейроангиологии* . Рига : Латвийская медицинская академия, 1992.
139. Янсон, Х.А. *Ультразвуковые исследования трубчатых костей*. Рига : Зинатне, 1990.

**Pēteris Apinis,
Velta Pozņaka,
Juris Salaks**